

100 år før Baneheia – riksadvokat Kjerschow om rettspsykologi

Ulf Stridbeck

Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo

ulf.stridbeck@jus.uio.no

Stridbeck og Tim Brennen (Psykologisk institutt) er fagansvarlige for emnet PSY4315 – Rettspsykologi, og ledere av den tverrfaglige forskergruppen i rettspsykologi ved UiO

Utfordringer med ledende spørsmål, barns troverdighet og falske tilståelser var kjent allerede for hundre år siden.

Scene fra den danske dramafilmen *Jagten* (2012), som er regissert av Thomas Vinterberg og delvis inspirert av Bjugn-saken fra 1990-tallet.

Foto: Per Arnesen / Nordisk Film Distribusjon AS

Utredningen om Baneheiasaken og den uriktige domfellelsen av Viggo Kristiansen kom i februar (NOU 2026: 3). Flere kritiske bemerkninger mot etterforskningen i saken gjelder vitnepsykologiske temaer som hukommelse, troverdighet, avhør og vitneobservasjoner. Tilsvarende tematikk ble tatt opp i forbindelse med andre saker på 1990-tallet, som Bjugn-saken, med påståtte seksuelle overgrep mot barn i Bjugn kommune, og Karmøy-saken, med drapet på Birgitte Tengs (Kringstad, 1997; Jahr, 2015).

Rettspsykologi har etablert seg godt i Norge siden Svein Magnussen og kollegaer begynte å skrive fagartikler på tidlig 2000-tall om troverdighet, hukommelse, avhør av barn og øyevitner (Magnussen & Overskeid, 1998, 2003; Magnussen & Stridbeck, 2001; Magnussen & Melinder, 2004; Rachlew, 2003). Men det var ikke ved årtusenskiftet kombinasjonen norsk psykologi og juss så dagens lys, og det var ikke en psykolog som forfattet den første artikkelen.

Allerede i 1926 finner vi det første essayet med rettspsykologisk innhold, publisert i *Aftenposten* med tittel «Hvilken tillid kan man ha til de menneskelige utsagn? Utsnitt av den eksperimentelle utsagnspsykologi» (Kjerschow, 1926; se også Stridbeck, 2025). Essayet ble skrevet av riksadvokat Peder Kjerschow, to år før Harald Schjelderup fikk omgjort sitt professorat i filosofi til psykologi, syv år før

Schjelderups artikkel i *Fritt ord* fra 1933 (ofte ansett som startpunktet for rettspsykologien i Norge; Schjelderup, 1933) og åtte år før Norsk psykologforening ble stiftet.

I sitt essay baserte riksadvokat Kjerschow seg blant annet på studier utført av den franske psykologen Alfred Binet og den tyske eksperimentalsykologen Johannes Schrenk, men også på undersøkelser publisert av den østerrikske juristen Hans Gross og den tyske juristen William Stern. Temaene som tas opp i Kjerschows artikkelserie, som vitnepåvirkning, barns troverdighet og falske tilståelser, har vært sentrale temaer i flere profilerte straffesaker i Norge i moderne tid (Kringstad, 1997; NOU 2007: 7; NOU 2026: 3).

I denne artikkelen går jeg gjennom noen av de sentrale temaene til Kjerschow, viser hvordan temaene relaterer seg til moderne straffesaker, og diskuterer implikasjonene av måten norsk rettspsykologi har utviklet seg på.

Suggesjon og ledende spørsmål

Kjerschow definerer suggesjon som påvirkning på en annens forestilling uten hans vitende, altså å overføre til et menneske en forestilling under hemming av hans egen evne til viljebeslutning (såkalt «fremmedsuggesjon»; Kjerschow, 1926). Kjerschow presiserte at ledende spørsmål er suggestive: De legger til rette for et bestemt svar. Her påpeker Kjerschow noe helt sentralt som også læres bort i dag: Nesten ethvert spørsmål øver en viss innflytelse på svarets innhold. Kjerschow illustrerer med faktorer som i dagens rettspsykologi er meget sentrale; «spørsmålets logisk-grammatiske form, efter sammenheng, tonens eftertryk, omgivelsene, eksaminators person og autoritet m.v.» (Kjerschow, 1926). De seneste 20 årene har det blitt publisert mye forskning om avhør, med stort sett samme sluttsatser som hos Kjerschow (se f.eks. Rachlew, 2003; Rachlew & Fahsing, 2015; Brennen & Blandhol, 2025).

Ser vi nærmere på Baneheia-saken, kommer vi med suggesjonsbegrepet inn på kjernen i avhørene med Jan Helge Andersen, som ble dømt sammen med Viggo Kristiansen i 2002. Tragisk nok hadde ikke spørsmålsformuleringene kun «en viss innflytelse», men en avgjørende innflytelse på den uriktige domfellelsen av Kristiansen (NOU 2026: 3). Andersen ble for eksempel spurt om han kunne være et slags offer, i den forstand at Viggo Kristiansen var den mest aktive på åstedet. Andersen inntok en offerrolle og la ansvaret på Kristiansen, som dermed ble vurdert som leder og fikk strengere straff enn Andersen (Fahsing, 2024). Eksemplet illustrerer at ord er suggestible og har en retning. Som Teigen så godt formulerer det; ordene vi bruker «lekker» informasjon (Teigen, 2017).

Riksadvokat Peder Kjerschow (1857–1944).

Foto: Ukjent / Oslo Museum

Barns troverdighet

I 1926, som i Bjugn-saken på 1990-tallet (Magnussen & Melinder, 2004), var meningene om hvorvidt man kunne stole på barn, delte. Kjerschow hevdet at forklaringer fra barn må vurderes psykologisk, og avhør foretatt på en slik måte «at forfalskninger saavidt mulig undgaas». Kravet var at man ved avhør av barn skulle anvende sakkyndige personer (Kjerschow, 1926).

Bjugn-saken gjaldt mistanker om blotting og seksuelle overgrep mot 46 barnehagebarn med 29 mistenkte gjerningsmenn. Den rådgivende psykologen introduserte gruppebehandling for barna, begrunnet med å motvirke fortrenkning og psykiske vansker (Kringstad, 1997). Gruppesamtalene dannet senere grunnlag for dommeravhør av 61 barn, som gjennomgående var preget av jakt på bekreftelser og press fra blant andre foreldre og terapeuter. Presset førte til beskrivelser av rituelle overgrep med flere barn og voksne involvert samtidig, samt fortellinger om seanser med svarte talglys og binding av barn (Kringstad, 1997). Dommeravhørene resulterte i siktelser og tiltaler, men ingen domfellelser (Kringstad, 1997; Magnussen & Melinder, 2004; Langballe et al., 2025).

Studier av Bjugnsaken og lignende samtidige internasjonale barnehagesaker satte i gang forskning på avhørsteknikker i møte med barn (Melinder, 2004; Melinder, 2011; Gamst & Langballe, 2004; se også Magnussen, 2025). Basert på moderne forskning advarer man nå mot ledende avhørsteknikker, og barnesakkyndige gjennomfører nå tilrettelagte avhør på Barnehus. Moderne praksis gjenspeiler Kjerschows vurderinger og anbefalinger. Med Bjugn-saken som referanse er det interessant at forskningen Kjerschow viste til i 1926, var helt klar over hvor lettpåvirkelige barn er.

Falske tilståelser

Kjerschow advarte også mot å stole blindt på en tilståelse uten støttende bevis (Kjerschow, 1933). Når det gjelder falske tilståelser, lanserte Kjerschow noen motiver til hvorfor noen vil «paalyve sig straffskyld og derved utsette sig for et straffonde, endog det alvorligste», og fremhevet særlig press eller feil motivasjon.

Ifølge Kjerschow kunne datidens avhørsmetoder, når de var håndfaste og energiske, føre til falske tilståelser. Falske tilståelser skyldtes blant annet «yngre uerfarne tjenestemenn, som i misforstått tjenesteiver overser eller glemmer de forskrifter de ved innhentelse av forklaringer har at befølge» (Kjerschow, 1933). Han advarte også mot at «... altfor mange «justismord» i tidenes løp» kunne tilskrives «det psykiske paatrykk paa siktede for å oppnå hans tilstaaelse» (Kjerschow, 1933).

Dessverre vitner domfellelser i moderne tid om at påtalemyndigheten og domstoler til tider stoler på tilståelser uten støttende bevis, og at avhørsmetoder har ført til falske tilståelser. Blant mange eksempler kan nevnes den påtvungne falske tilståelsen i Karmøy-saken (Jahr, 2015) og de frivillige falske tilståelsene i Thomas Quick-sakene (Stridbeck, 2020). I Karmøy-saken er det dokumentert hvordan fetteren til Birgitte Tengs ble presset til å tilstå noe han ikke hadde gjort (Gudjonsson, 2004). Presset og manipuleringen var så voldsom at Asbjørn Rachlew har kalt det psykisk tortur (NRK, 2022).

Quick-sakene omfattet tilståelser i rundt 30 drapssaker. Det er ikke dokumentert at politiet utøvde press, men terapeutene bidro med sterkt oppmuntrende samtaler. På bakgrunn av disse antatt terapiinduserte tilståelsene ble det tatt ut tiltale og avsagt dom i åtte av sakene. Etter gjenåpning ble Thomas Quick senere frifunnet i samtlige (Stridbeck, 2020).

Avhørsteknikker har siden Karmøy-saken hatt en formidabel utvikling i Norge, som i dag er et førende land når det gjelder gode avhør med den såkalte KREATIV-metoden (kommunikasjon, rettssikkerhet, etikk og empati, aktiv bevisstgjøring, tillit gjennom åpenhet og vitenskapelig forankring; Bull & Rachlew, 2020). Den psykologiske forskningen har vært sentral (Rachlew & Fahsing, 2015), men også her var riksadvokat Kjerschow tidlig ute.

Vitnepsykologiens fall og fornyet interesse

Kjerschows advarsler mot justismord i norsk rettsvesen ble verken fulgt opp av ham selv, i avisen, i juristmiljøet eller blant psykologer. Heller ikke den tyske forskningen om vitnepsykologiske problemstillinger som han bygde på, ledet an av Hugo Münsterberg (Münsterberg, 1908), fortsatte, på grunn av krigen og at flere av pionerene flyttet til USA. Den danske juristen Eva Smith skriver at «[v]itnepsykologene forsvandt med Weimarrepublikken, og der ble stille om vitnepsykologien i juridiske kredse i nogle årtier» (Smith, 1986).

Rettspsykologisk forskning gjenoppsto på 1970-tallet i USA med Elisabeth Loftus sin forskning på hukommelse og falske minner. Med publiseringen av vitnepsykologiske fagartikler rundt år 2000 (Magnussen & Overskeid, 1998, 2003; Magnussen & Stridbeck, 2001; Magnussen & Melinder, 2004; Rachlew, 2003), og med etableringen av forskermiljøet rundt vitnepsykologiske problemstillinger noen år senere, ble tematikken vekket til live igjen i Norge. I dag er rettspsykologiske problemstillinger en del av diskusjonen rundt uriktige dommer, blant annet i Baneheia-utredningen, hvor en sentral del av kritikken retter seg mot psykologiske bekreftelsesfeller (Fahsing & Rachlew, 2026).

Dagens forskningsmetoder er til sammenligning mer sofistikerte, avanserte og i antall overlegne det sene 1800-tallets studier, som Kjerschow baserte sine anbefalinger på (Stridbeck, 2025). Men i det store og hele viser forskningen fra sent 1800-tall mye av det samme som dagens forskning når det

gjelder hukommelse, avhør, tilståelser og suggesjon (Brennen & Blandhol 2025; Magnussen, 2025). Et valgemne i rettspsykologi, der juss- og psykologistudenter kan lære om rettspsykologisk forskning, ble først etablert i 2020 av Psykologisk institutt og Juridisk fakultet i Oslo, nesten hundre år etter at Kjerschow foreslo det i 1926.

Rettspsykologisk kunnskapen om avhør, suggesjon og tilståelser ble første gang formidlet den 23. januar for ett hundre år siden av riksadvokat Peder Kjerschow. Hvis Kjerschows advarsel mot fremmedsuggesjon hadde blitt fulgt opp, kunne for eksempel Andersens forklaringer i Baneheia-saken blitt tillagt mindre vekt i den uriktige domfellelsen av Kristiansen (NOU 2026: 3). Hvis advarselen mot falske tilståelser hadde blitt fulgt opp, ville en domstol kanskje ikke ha feilaktig domfelt Fritz Moen for to drap på 1970-tallet (NOU 2007: 7).

Dagens riksadvokat og domstolsjurister ville nok, med dagens kunnskap om psykologi og juss, vurdert tilståelsene annerledes. Hvis fagfeltet hadde fått utviklet seg blant juristene og psykologisk utdanning for jurister hadde blitt innført tidligere, ville vi med stor sannsynlighet unngått noen uriktige domfellelser. Og dersom psykologene hadde blitt involvert som sakkyndige i straffesaker på et tidligere tidspunkt, kunne retten ha vurdert vitneforklaringer i lys av forskningsbasert kunnskap fremfor å støtte seg på magefølelse og ubegrunnede forestillinger.

Referanser

- Brennen, T. & Blandhol, S. (2025). *Rettspsykologi*. Cappelen Damm Akademisk.
- Bull, R. & Rachlew, A. (2020). Investigative interviewing: from England to Norway and beyond. I S. J. Barela, M. Fallon, G. Gaggioli & J. D. Ohlin (red.), *Interrogation and Torture*. Oxford University Press.
- Fahsing, I. (2024). *Sakkyndig analyse av avhør foretatt av Viggo Kristiansen i tidsrommet 22.5 – 17.10 2000*. Utført på oppdrag av Oslo statsadvokatembeter, februar 2024.
- Fahsing, I. & Rachlew, A. (2026). Bekreftelsesfeller og bevisvurdering, vedlegg 2 i NOU 2026: 3.
- Gamst, K. T. & Langballe, Å. (2004). *Barn som vitner. En empirisk og teoretisk studie av kommunikasjon mellom avhører og barn. Utvikling av en avhørsmetodisk tilnærming* [Doktorgradsavhandling]. Det utdanningsvitenskapelige fakultet. Universitetet i Oslo.
- Gudjonsson, G. (2004). Drap i Norge. Falsk tro som ledet til falsk tilståelse. *Tidsskrift for strafferett*, 4(3), 287–315. <https://doi.org/10.18261/issn0809-9537-2004-03-02>
- Jahr, B. O. (2015). *Hvem drepte Birgitte Tengs?* Gyldendal.
- Kjerschow, P. (1926). Hvilken tillid kan man ha til de menneskelige utsagn? Utsnitt av den eksperimentelle utsagnspsykologi, *Aftenposten* 23. januar – 22. mars 1926.
- Kjerschow, P. (1931). *Hvilken tillit kan man ha til de menneskelige utsagn? Utsnitt av den eksperimentelle utsagnspsykologi*. Cappelen forlag.
- Kjerschow, P. (1933). Tilståelser i straffesaker. *Norsk Retstidende*, 1–16.
- Kringstad, H. (1997). *Bjugnformelen*. Tiden Norsk Forlag.
- Langballe, Å., Davik, T. & Brøste, I-L. (2025). *Tilrettelagte avhør av barn*. Gyldendal.
- Loftus, E. (1979). *Eyewitness testimony*. Harvard University Press.
- Magnussen, S. (2025). *Vitnepsykologi 3.0*. Abstrakt forlag.
- Magnussen, S. & Melinder, A. (2004). Seksti år før Bjugn: Harald Schjelderup om vitnepsykologi. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 814–819. <https://www.psykologtidsskriftet.no/artikkel/2004as09ae-Seksti-ar-for-Bjugn-Harald-Schjelderup-om-vitnepsykologi>
- Magnussen, S. & Overskeid, G. (1998). Påliteligheten av øyevitneforklaringer. *Lov og Rett*, 387–419. <https://doi.org/10.18261/issn1504-3061-1998-07-02>

- Magnussen, S. & Overskeid, G. (2003). Noen sentrale tema i vitnepsykologi – anno 2003. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 188–203.
- Magnussen, S. & Stridbeck, U. (2001). «Vurdering av troverdighet: hva sier forskningen?» *Tidsskrift for strafferett*, 1(2), 81–97. <https://doi.org/10.18261/issn0809-9537-2001-02-01>
- Magnussen, S. & Stridbeck, U. (2020). «Vurdering av troverdighet: hva sier forskningen anno 2020?» *Tidsskrift for strafferett*, 20(1), 6–17. <https://doi.org/10.18261/issn.0809-9537-2020-01-02>
- Melinder, A. (2004). *Perspectives on children as witnesses* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Melinder, A. (2011). Gjentatte avhør: Flere forhold har betydning for påliteligheten i barns utsagn. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 48(11), 1091–1095. <https://www.psykologtidsskriftet.no/artikkel/2011as11ae-Gjentatte-avhor-Flere-forhold-har-betydning-for-paliteligheten-i-barns-utsagn>
- Münsterberg, H. (1908). *On the witness stand*. Doubleday.
- NOU 2007:7. *Fritz Moen og norsk strafferettspleie*. Justis- og beredskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2007-07/id473769/>
- NOU 2026: 3. *Straffeforfølgelsen av Viggo Kristiansen*. Justis- og beredskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2026-3/id3149017/>
- NRK (2022, 6. desember). Rachlew mener fetteren ble utsatt for psykisk tortur. *NRK.no*. www.nrk.no/nyheter/rachlew-mener-fetteren-ble-utsatt-for-psykisk-tortur-1.16209532
- Rachlew, A. (2003). Norske politiavhør i et internasjonalt perspektiv. *Tidsskrift for strafferett*, 3(4). <https://doi.org/10.18261/issn0809-9537-2003-04-02>
- Rachlew, A. & Fahsing, I. (2015). Politiavhøret. I R. Aarli, M. Hedlund & S. E. Jebens (red.), *Bevis i straffesaker*. Gyldendal Akademisk.
- Schjelderup, H. (1933). Erindringsfeil og vidneprov. Med særlig henblikk på sedelighetssaker. I K. Schjelderup (red.), *Fritt ord – om lovet og religionen*. Gyldendal Norsk Forlag.
- Smith, E. (1986). *Vidnebeviset. En vurdering af afhøringsmetoder og vidneforklaringer*, GAD.
- Stridbeck, U. (2020). Coerced-Reactive Confessions: The Case of Thomas Quick. *Journal of Forensic Psychology Research and Practice*, 20(4), 305–322. <https://doi.org/10.1080/24732850.2020.1732758>
- Stridbeck, U. (2025). Rettspsykologi – et vern mot feiltagelser. Riksadvokat Kjerschows artikler i *Aftenposten* 1926. *Lov og Rett*, 64(5), 314–333. <https://doi.org/10.18261/lor.64.5.4>
- Teigen, K.H. (2017). *Terningen er rund. Bedømmingspsykologi i tretten kapitler*. Cappelen Damm Akademisk